

Дмитро Кобзар*

м. Кропивницький

СМЕРТНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ГОЛОДОМОРУ 1932-1933 РОКІВ НА ТЕРЕНАХ ЗІНОВ'ЄВЩИНИ

(за матеріалами Державного архіву Кіровоградської області)

У кожної нації знайдуться як героїчні, так і трагічні сторінки історії. Український народ, на жаль, знає на своєму досвіді, що таке стати жертвою чужих інтересів та жорстокості. Однією з вагомих тем у вітчизняній історіографії є голодомори (1921-1923, 1932-1933 та 1946-1947 років), в наслідок яких тоталітарним комуністичним режимом було винищено мільйони наших співвітчизників лише за одну провину – вони були українцями. При всіх зусиллях радянської влади приховати свої злочини проти людяності, ці події отримали розголос як на теренах самої України, так і за її межами. Починаючи від шокуючих репортажів Гарета Джонса, ця тема була в подальшому розвинута британцем Робертом Конквестом та американцем Джеймсом Мейсом у їхній спільній праці «Жнива скорботи: радянська колективізація і голодомор». Після розвалу Радянського Союзу, для вітчизняних істориків з'явилися можливості проводити якісні дослідження голодоморів без остраху перед цензурою та переслідуванням з боку тоталітарної влади. Але ця тема й досі потребує якісного висвітлення з боку спеціалістів.

Ключові слова: голодомор, колективізація, хлібозаготівлі, сталінізм.

Трагедію Голодомору 1932–1933 років на теренах нашого краю досліджували такі вчені як: О. Бабенко, О. Житков, В. Колечкін, С. Проскурова, С. Шевченко та інші.

Ми повинні зазначити, що комуністична партія попри свої лозунги та декларовані ідеї, завжди ставилась до селянства як мінімум зі зверхністю, відводячи йому роль «молодшого брата» найманого робітництва. Пік цих антагоністичних відносин доходив до відвертої каральної політики, спрямованої на винищення найбільш опозиційно налаштованої частини селянства та задоволення інтересів правлячого режиму, шляхом відвертого грабунку результатів їхньої праці. Така діяльність не могла залишитись без наслідків, через що українське селянство зазнало таких трагедій як

* Дмитро Кобзар – головний спеціаліст Державного архіву Кіровоградської області, аспірант ЦДУ імені Володимира Винниченка.

голодомори 1921–1923, 1932–1933 та 1946–1947 років. Але найбільшого розмаху набув саме Голодомор 1932–1933 років, в рамках розгляду якого дослідники зазначають про відсутність факторів, які могли б дати хоч якийсь виправдання діяльності більшовиків (не було умов повоєнної розрухи як у голодомори 1921–1923 та 1946–1947 років). Ця трагедія була обумовлена ціленаправленим курсом партії як у сфері економіки (створення нереальних умов для ефективного заняття сільським господарством задля самозабезпечення), так і в рамках репресивного апарату (штрафи, ув'язнення та «вища міра соціального захисту» для всіх тих, хто або ставив під сумнів авторитет партії, або не був у змозі виконувати роботи в колгоспах).

Після утвердження гегемонії сталіністів в середовищі партії, які відкинули безповоротньо троцькістів (ліва опозиція) та зменшили можливості для бухаріністів (права опозиція), було почато політику тотальної індустріалізації за рахунок колективізації селянства. Даний мілітаристський курс повинен був забезпечити швидкі темпи зростання матеріальної бази для побудови важкої промисловості, спрямованої на побудови більш якісної армії з її технічним обладнанням. Але ціна досягнення такої мети була високою.

Наслідком політики економічного терору щодо селянських господарств стає криза виробництва сільськогосподарської продукції. У січні 1932 року до Політбюро ЦК ВКП(б) почала надходити тривожна інформація про випадки голодування серед колгоспників та невдоволення на місцях діями влади. Зокрема, про зловживання на місцях та появу випадків голодування йшлося у листах на ім'я Й. Сталіна, Г. Петровського, інших радянських можновладців. Безкоштовна праця за трудодні та наднормові плани хлібозаготівель призвели до масового виходу селян з колгоспів, на що влада відреагувала жорстко [13, с. 78].

Навесні 1932 року було зафіксовано перші втрати від голодної смерті в селах Центральної України. Зокрема, комісія представників медичних закладів м. Зінов'євська (нині — Кропивницький), обстежуючи населені пункти однойменного району, виявила лише в селі Тарасівка 15 осіб померлих від голоду в період з 1 по 20 травня 1932 року. В багатьох селах було виявлено ознаки масового голодування та голодних смертей. Норма харчування працюючого колгоспника в середньому становила 200 гр. хліба, який доповнювався рідкою їжею на основі сої або ж макухи. Члени сімей колгоспників взагалі не забезпечувалися продовольством. Типовою для того часу була картина запустіння сіл. У селі Високі Байраки, що в Центральній Україні, із 405 будинків господарями було залишено 226, у с. Сасівка із 518–193 [13, с. 79].

Із серпня 1932 по липень 1933 року голод охопив майже всю територію Центральної України. У доповідній записці начальника Зінов'євського міського відділу ДПУ від 7 червня 1933 року, зокрема, повідомлялося, що із зменшенням продовольчої позики населенню на 41% у селах району відбулося значне поширення смертності. Особливо складним було забезпечення продовольством у таких селах, як Грузьке, Аджамка, Лелеківка, Губівка, Високі Байраки, Клинци, Велика Мамайка [12, арк. 195].

Особливу інформацію щодо показу смертності у роки Голодомору можуть надати актові записи про смерть жителів області. Так ми можемо побачити в документах Конопляного Івана, Демченко Ольги, Гончар Лідії та інших причину смерті, а саме голод, або недоїдання, що свідчить про часткове визнання радянською владою у своїй документації такої причини смерті [3, с. 191, 215, 220].

Але актові записи про смерть таких осіб як: Козленкова Катерина, Мицний Андрій, Стороженко Меланія, Захарченко Раїса, Сиваченко Наталія та інших містять причини смерті, які формально не мають відношення до голоду, але фактично є похідними від нього з урахуванням як їхнього характеру, так і періоду, коли було зроблено ці записи (1932–1933 роки). Так, серед причин смерті перераховуються: виснаження, різачка (біль у животі) та «невідомо смерть» [3, с. 172, 192, 218, 219]. Особливим є запис про смерть саме Стороженко Меланії, в якому вказано, що померла вона у віці 40 років від старості, що не може не наводити на певні роздуми про іншу версію причини смерті. Разом з тим, такі моменти у веденні актових записів органами радянської влади у період 1932–1933 років показує з одного боку певну деталізацію опису причин смертності (оскільки мали місце хвороби та інші), з іншого ж — показує явні спроби приховати факти першопричини такої трагічної статистики [3, с. 217].

Окрім голодної смерті, в цей трагічний для українського народу період має місце і таке явище як самогубство. Для прикладу можна звернутись до інформації уповноваженого Одеського обкому КП(б)У Іванченка секретарю обкому про факт самогубства уповноваженого по хлібозаготівлям в селі Сасівці. У цьому документі описано прибуття в вищезгадане село громадянина Мошинського, стан населеного пункту (навіть у цьому документі радянською владою визнається скрутне становище Сасівки, зокрема внаслідок її ж дій, а саме занесенням на чорну дошку колгоспу, виселення 30 чоловік тощо). Після проведення наради місцевого партійного осередку з оголошенням плану хлібозаготівель, громадянин Мошинський, згідно з цим повідомленням, висловив свою думку, що план є нереальним та можливу загибель в таких умовах рано чи пізно. Потім він пішов на квартиру, де перерізав собі горло складаним ножом. Не дивлячись на зібрану інформацію, Іванченко

висловлює скептицизм щодо вищеописаних причин самогубства і наполягає на необхідності продовження розслідування [5, арк. 37–38].

На жаль, людоїдство також мало місце на теренах нашого краю, про що свідчать декілька документів. Так, у листі секретарю Устинівського райпарткомітету 19 квітня 1933 року повідомляється про виявлений варений труп дитини у громадянки Олександри М. Також у ньому згадується в цілому доля сім'ї громадянки: її чоловік помер у радгоспі, а її саму виключили з колгоспу за крадіжку хліба у 1932 році [6, арк. 5].

Схожа ситуація склалась і в селі Леонтовичеве, де згідно інформації тимчасово виконуючого обов'язки голови Новоукраїнської КК РСІ в родині середняка 15-річний хлопець задушив дитину 4-х років і шляхом залякування заставив останніх дітей 12, 8 та 6 років пристати до його пропозиції порізати задушину дитину для її подальшого споживання. В подальшому, менші діти стали розмовляти у селі про смерть 4-річної дитини, після чого сільрада направила до них своїх представників і встановила факт вбивства з метою людоїдства. Такі епізоди показують всю нелюдськість обставин, в які потрапило населення (якщо ставались такі випадки), створені штучно комуністичним тоталітарним режимом [3, с. 223].

Чисельні згадки про голодну смертність містяться й в інших документах. Так, у листі командира 3-го дивізіону 34-го полку військ ВОДПУ до голови Новоукраїнського райвиконкому згадується про повідомлення від одного із червоноармійців про смерть від голоду в селі Олексіївці Новоукраїнського району, та про вже похованих у одній ямі 11 чоловік від тієї ж причини в селі Кислиці [4, арк. 65].

Із спецзведення начальника Знам'янської районної робітничо-селянської міліції Мішеніна за період з 21 по 25 лютого 1933 року можна дізнатись, що в селі Суботці у погребі громадянина Савицького було знайдено два трупи дітей, померлих від голоду [8, арк. 26]. А в спецповідомленні начальника Новогеоргіївського РВ ДПУ голові КК РСІ міститься інформація про ряд випадків голодної смерті в наступних населених пунктах: с. Подорожнє (4 чоловік), с. Калантаєво (4 чоловік) [9, арк. 28].

Останніми жертвами голоду на Зінов'євщині стали переселенці з Білорусії та Полісся. Користуючись тим, що люди ще не адаптувалися на новому місці, голови колгоспів та сільрад ще й наприкінці 1933 року прагнули не виплачувати їм трудовні. У результаті в с. Суботці ще й на початок 1934 року голодувало 7 сімей переселенців. У одній з них померли батько та мати, залишивши кількох опухлих від голоду дітей [1, с. 75].

Лише протягом 1934 року смертність від голоду припинилася. До того моменту на теренах майбутньої Кіровоградської області встигло померти не менше ніж 22 370 селян та 2 215 мешканців міста.

Використані джерела та література:

1. Бабенко О. Передумови виникнення, причини та наслідки Голодомору на Зінов'євщині. Між Бугом та Дніпром. Науково-краєзнавчий вісник Центральної України. Вип. ІХ. 2018. С. 67-77.
2. Безкровна війна. Мовою архівних документів про голод 1921-1923, 1932-1933 рр. / Державний архів Кіровоградської області; Упоряд.: О. Житков, В. Кусмінська, Л. Маренець, О. Недбальська, Л. Пономаренко, Ю. Чорна. Кіровоград, 2003. 194 с.
3. Голодний мор 1932-1933 років на Кіровоградщині. Мовою архівних документів./ Державний архів Кіровоградської області; Упоряд.: О. Житков, Л. Равська, О. Трибуцька, Т. Чвань. – Кіровоград, 2008. – 398 с.
4. ДАКіроО, Ф.П-2591, оп. 1, спр. 11, арк. 65
5. ДАКіроО, Ф.П-4, оп. 1, спр. 128, арк. 37-38
6. ДАКіроО, Ф.П-67, оп. 1, спр. 119, арк. 5
7. ДАКіроО, Ф.П-68, оп. 1, спр. 354, арк. 17
8. ДАКіроО, Ф.П-68, оп. 1а, спр. 11, арк. 26
9. ДАКіроО, Ф.П-936, оп. 1, спр. 26, арк. 28
10. ДАКіроО, Ф.Р.-229, оп. 1, спр. 41, арк. 2-2 зв.
11. ДАКіроО. Ф.П-4, оп. 1, спр. 18, арк. 1-2
12. ДАКіроО. Ф.П-402, оп. 1, спр. 195, арк. 4
13. Житков О. А. «Великий перелом» 1920-1930-х рр. у контексті регіональної історії. Наукові записки. Серія: ІСТОРИЧНІ НАУКИ. Вип. 10. 2007. С. 76-80.
14. Колечкін В. Голод 1921-1923 рр. та Голодомор 1932-1933 рр. на території Зінов'євщини: документальні джерела в Державному архіві Кіровоградської області з історії. Між Бугом та Дніпром. Науково-краєзнавчий вісник Центральної України. Вип. ІХ. 2018. С. 61-67.
15. Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932-33 рр. в Україні. Кіровоградська область. – Кіровоград: ТОВ «Імекс ЛТД», 2008. 920 с.